

בין המצרים

דיני שלש השבועות

א) שולחן ערוך ומפרשיו

שולחן ערוך אורה חיים סימן תקנא

סעיף א - משנכנס אב (א) א ממעטין בשמחה; ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי, (ב) ב לשתמיט מיניה דריע מזליה. הגה: מילה שהיא מר"ח עד ט' באב נוהגין שהמוהל (ג) ג [א] ובעל ברית (ד) ואבי הבן לובשין בגדי שבת (מנהגים); אבל בלאו הכי, אסור. אפילו בשבת של חזון (ה) אין מחליפין ללבוש בגדי שבת, (ו) כ"א ד [ד] הכתונת לבד (מרדכי הל' תשעה באב והגהות אשירי פ"ב דתענית ואגודה ורוקח); אבל פורשין (ז) ה פרוכת של שבת, אם לא שאירע ט' באב בשבת ונדחה, שאז אין פורשין פרוכת של שבת. ומי שיש לו נשואין בשבת נחמו, (ח) מותר ללבוש (ט) ו [ו] בגדי שבת (י) בשבת של חזון (מהרי"ל).

סעיף ב - מר"ח עד התענית * (יא) <א> ממעטים במשא ובמתן (יב) ובבנין ז של שמחה, כגון בית חתנות לבנו * או בנין של ציור וכיור, ובנטיעה של שמחה, כגון אבורקני של מלכים שנוטעים לצל להסתופף בצלו או מיני הדס ומיני אהלים; <ב> ואם היה כותלו (יג) נוטה ליפול, אע"פ שהוא של שמחה מותר לבנות (יד) ח ולצורך [ט] מצוה הכל שרי (ר"ן ספ"ק דתענית); (טו) ט ואין נושאים נשים ואין עושין סעודת אירוסין, (טז) אבל ליארס בלא סעודה מותר, ואפילו בט' באב עצמו מותר [יא] ליארס, י (יז) <ג> שלא יקדמנו אחר. הגה: (יח) ונוהגין להחמיר (יט) שאין נושאים מי"ז בתמוז ואילך, עד אחר ט' באב (מנהגים).

סעיף ג - שבוע שחל בו תשעה באב, (כ) אסורים יא [יב] לספר (כא) יב ולכבס, אפילו אינו רוצה ללבוש עתה אלא להניחו לאחר ט' באב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד, אסור; וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה; <ד> ואפ"ל מטפחות הידים והשלחן, אסור. (כב) וכיבוס שלנו, מותר; אבל גיהוץ (פ) מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו ערוך) שלנו, אסור. * (כג) <ה> וכלי פשתן, אין בהם (כד) משום גיהוץ והרי הם ככיבוס שלנו, ומותר; והני מילי לגוהצן ולהניחן עד אחר תשעה באב, (כה) אבל אסור ללבוש בשבוע זה. ונהגו לאסור אפילו כלי פשתן, ואפילו בכבוס שלנו, (כו) בין ללבוש בין לכבס ולהניח; ואין להקל בדבר, כיון שנהגו, וכ"ש דאפשר דמדינא נמי אסור, * שהרי יש מי שכתב (כז) דכיבוס שלנו (כח) קרי (גיהוץ) לשל בני בבל שאין מתלבנים יפה, לפי שמימיהם הם עכורים שאינו ארץ הרים וגבעות כארץ ישראל, וכיבוס של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבוס של ארץ ישראל ואסור. ועוד יש מי שפירש דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, וכיבוס היינו במים לבד, ובזמן הזה אין מכבסים במים לבד ונמצא שכל כיבוס של זמן הזה הוא גיהוץ, ואסור מדינא אפ"ל בכלי פשתן ללבוש מיהא. הגה: * ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחלת ר"ח (כט) עד אחר התענית, אם לא לצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים (ל) מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה (רוקח וא"ז), אבל יג בט' באב עצמו לא תלבש לבנים (לא) רק לובשת חלוק בדוק ויפה (הגהות שערי דורא). * (לב) יד וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן (לג) ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות. ואסור ליתן כלים לכובסת אינה יהודי (לד) [יז] לכבס טו מראש חודש ואילך, אבל קודם ר"ח מותר לתת, אע"פ שכובסת (לה) אחר ראש חודש (תוספות פ"ד דתענית ומהרי"ל).

סעיף ד - לאחר התענית מותר לספר ולכבס (לז) מיד. ואם חל תשעה באב ביום ראשון או בשבת ונדחה לאחר השבת, מותר בשתי השבתות, בין שקודם התענית בין שאחריה. ויש מי שאומר (לח) יז שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו, (לט) חוץ יח מיום ה' ויום ו'. הגה: ונוהגין להחמיר (מ) מתחלת ראש חודש לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים [יח] להחמיר (מא) מי"ז בתמוז (מנהגים).

סעיף ה - אסור לעבריות (מב) לכבס בגדי העובד כוכבים (מג) בשבוע זה. סעיף ו - כלים חדשים, בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן, אסור ללבוש בשבת זה (ואנו מחמירין (מה) כא מר"ח ואילך).

סעיף ז - יש אומרים (מו) שאסור לתקן בגדים חדשים (מז) כב ומנעלים חדשים בשבת זה, כג ויש להחמיר בזה (מח) מראש חודש. הגה: [יח*] וה"ה דאסור (מט) לקנותו. וכן אומן ישראל (נ) אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם (תה"ד וב"י); * כד ונהגו (נא) להקל בזה, (נב) אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה * של אינו יהודי, שרי (תה"ד). וכן נהגו לתת (נג) כה לאומנים אינם יהודים לתקן כלים חדשים תוך זמן זה, כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית; ומיהו טוב למעט בזה במקום דאפשר, דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטין.

סעיף ח - נשי דנהיגי ז' < דלא (נד) למשתי (פירוש לסדר ולערוך החוטין שהולכין לארכו של בגד והוא מלשון או בשתי או בערב) עמרא מדעייל אב, מנהגא. (ונוהגין <ח> שלא לקדש החדש (נה) עד אחר ט' באב) (מהרי"ל ודעת עצמו).

סעיף ט - יש נוהגים (נו) כו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבת זו; (נו) כז <ט> ומותר בחומץ של יין; (אגודה ומהרי"ל) <י> ויש שמוסיפין (נח) מראש חודש עד התענית, ויש שמוסיפין (נט) מי"ז בתמוז. הגה: (ס) כח ומצניעים מראש חודש ואילך [כת] הסכין של שחיטה (ר' ירוחם נ"א ח"ג והגהות מיימוני), שאין שוחטים כ"א לצורך מצוה כגון (סא) לחולה או שבת או מילה או פדיון הבן (סב) וכיוצא בו. סעיף י - יש מי שאומר שהנוהגים שלא לאכול בשר בימים הנזכרים, (סג) כט <יא> מותרים בתבשיל שנתבשל בו בשר, (סד) ואסורים בבשר עוף (סה) ל ובשר מלוח ויין (סו) תוסס; (סז) ומותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון. הגה: (סח) ונוהגין להחמיר (סט) שלא לשתות יין בברכת המזון ולא בהבדלה (תשובת מהרי"ל ס"ק"ו ט"ו/ר), (ע) אלא נותנים לא [ל] לתינוק; ובמקום דליכא תינוק, מותר בעצמו (עא) לב לשתות הבדלה. (עב) ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן * (עג) לג וסיום מסכת (עד) לד וסעודת [לב] אירוסין, אוכלים בשר ושותין יין (עה) <יב> כל [לג] השייכים לסעודה; אבל יש לצמצם, (עו) לה שלא להוסיף. ובשבוע שחל ט' באב בתוכה, אין לאכול בשר ולשתות יין (עז) רק לו מנין מצומצם, וזה אפילו (עח) לו בערב ת"ב שרי (מנהגים ומהרי"ל), ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה (ד"ע).

סעיף יא - כל מי שאוכל בשר במקום שנוהגים בו איסור, פורץ גדר הוא וינשכנו נחש (קהלת י, ח). (ומותר לשתות כל שכר אפילו של דבש שקורים מע"ד).

סעיף יב - תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור.

סעיף יג - ובזקן, כל שמעכב את האכילה מותר.

סעיף יד - אסור לגדולים (פא) לח לספר לקטנים ולכבס כסותם (פב) בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה. הגה: (פג) לט מיהו בגדים שמלפפין בהם הקטנים לגמרי, שמוציאים בהם ריעי ומשתיינין בהם, הני ודאי (פד) משרא שרי; ואפילו בגדי שאר קטנים נוהגים להקל (ב"י).

סעיף טו - מי שתכפוהו אבילות (פה) של מת ושל שבת זו והכביד שערו, (פו) מקיל בתער (פז) <יד> אבל לא במספרים; ומכבס כסותו במים, אבל לא בנתר ובחול.

סעיף טז - יש נוהגים (פח) מ שלא לרחוץ (פט) מראש חדש, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו, (צ) [לג*] <טו> ויש מתענים מי"ז בתמוז (צא) עד ט"ב. הגה: * ולצורך מצוה שרי; ולכן נדה רוחצת וטובלת (מהרי"ל); ואפ"א אם טובלת ליל י' באב, מותר לה (צב) לרחוץ בערב ט"ב * אם א"א לה לרחוץ ליל י' (אגודה). ונראה דה"ה אשה הלובשת לבנים יכולה לרחוץ מעט כדרכה בשאר שנה, (צג) הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה. ונוהגין שלא לרחוץ, (צד) אפילו בצונן, מראש חודש ואילך. (ת"ה ס"ק"ו / ק"נ) (צה) ואפ"א בערב שבת של חזון אסור [לז] לרחוץ כ"א ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן (מהרי"ל ותשובת מהרי"ל ס"ט"ז וב"י); <טז> ויש מקילים * (צו) בחפיפת מאה הראש בחמין (צז) למי שרגיל בכך כל שבת.

סעיף יז - טוב לזוהר מב מלומר [לח] שהחיינו בין המצרים (צט) על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר, (ק) מג ולא יחמיץ המצוה <יז> וכן בפרי (קא) מד שלא ימצא אחר ט' באב, מותר לברך ולאכלו בין המצרים (בנימין זאב ס"ק"ג ותשובת מהרי"ל).

סעיף יח - צריך לזוהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי (קב) מה מד' שעות עד ט' שעות (משום שבהם קטב מרירי שולט); (קג) <יח> ולא יכו התלמידים בימים ההם.

משנה ברורה: ו, כ, מה, עג

(ו) כ"א הכתונת לבד - שאינו לובש אלא מפני הזיעה ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות וזה מותר אפילו בשבת שחל בו ט"ב. ובק"ק ווילנא נוהגין ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת ויש משנים בגד אחד וכ"כ ר"י עמדין בשם אביו הגאון שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו ט"ב:

(כ) אסורין לספר - ולענין נטילת צפרנים [כז] יש דעות בין האחרונים אכן לצורך טבילת מצוה בודאי שרי. וכן לכבוד שבת כגון שחל ט"ב בשבת שרי בע"ש ליטול הצפרנים [אחרונים]. ולענין סריקת הראש [כת] אין להחמיר אפילו בשאר ימי השבוע:

(מה) מר"ח ואילך - ומיירי [מז] שקנה בגד מתוקן כמו שהוא וברך שהחיינו בשעת קניה קודם י"ז בתמוז וע"כ אין איסור קודם ר"ח דמי שקנה בגד שאינו מתוקן ונתן לאומן לתפור הלא מברך בשעת לבישה ואסור ללבוש מי"ז בתמוז משום שהחיינו. ולדעת המקילין דבשבתות שבין המצרים מותר לברך שהחיינו א"כ מותר ללבוש חדשים [מח] בשבתות שבין המצרים אבל מר"ח ואילך אסור אפילו בשבת [מט] ובגדים שאינם חשובים כ"כ שא"צ לברך עליו שהחיינו כגון מנעלים חדשים ואנפלאות וכיו"ב בודאי מותר לקנותו וללבוש מי"ז בתמוז עד ר"ח ועיין עוד מה שכתבנו בסעיף י"ז בשם הגר"א:

(עג) וסיום מסכת - [עט] ומ"מ אם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה. וגם אם לא היה עושה סעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה. אכן אם נזדמן כראוי [פ] מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמהן אם היו הולכין ובאין גם בזמן אחר משום ריעות:

ביאור הלכה - "וכן לכבוד שבת"

וכן לכבוד שבת וכו' - עיין במ"ב שכתבנו לענין תספורת דאסור והנה המ"א הביא זה בשם הגהת אשרי והוא הביא זה מאו"ז ועיינתי בא"ז בהלכות ת"ב וז"ל שם ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת פ"ל מותרין לכבד וללבוש בשבת אבל לספר בחמישי אסור כדאמר בירושלמי ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת רב הונא בשם רב המנונא אמר לתספורת חייש בה פ"ל שאסור לספר עכ"ל והנה המעיין בירושלמי גופא לפנינו הגירסא לתספורת הושבה ואף לפי גרסתו ג"כ אי אפשר לומר דכונת הירושלמי להחמיר כי לפי הענין מוכח שם להיפך דתספורת מותר בחמישי בשבת וצע"ג. ועיין בחידושי רע"א שהביא גם בשם התוספות דכביסה ותספורת שניהן שוין להקל:

ערוך השולחן-סעיף יא'

ודע שאצלינו יש שנים או ג' דורות שאין נוהגין כמנהג הזה בשבת חזון אלא לובשין כל בגדי שבת וגדולי הדור שהיו אז הנהיגו כן באמרם שזהו במראים אבלות בשבת בפרהסיא ולכן אפילו בשבת שחל בו ט"ב ונדחה אנו לובשין בגדי שבת מטעם זה ולכן בימינו אלה כמעט נשכח הדבר שאין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון ותמוה אצלי דבר זה דאטו קדמונינו לא ידעו זה ועכ"ז נהגו בזה אף שאינו כן מדינא ואיך נבטל מנהגם ולכן נלע"ד דזה תלוי באופן ההלבשה דאצל הקדמונים היתה הלבשת שבת וחול שוים בדמותם ובתמונתם אלא שההפרש היה בין סחורה יקרה ובין סחורה פשוטה ולא היה ההפרש ניכר כל כך שהרי עניים גם בשבת יוצאין בסחורה פשוטה ולכן הנהיגו ללבוש בגדי חול משא"כ זה כמה דורות מקודם שבשבת היתה תמונה אחרת לגמרי להבגדים בין עני בין עשיר כמו שבחול היו נושאים כוע של קלאפי"ן ובשבת שטריימי"ל וכן שארי בגדים היה ניכר לכל שזה בגד חול כמו קיטאי"י וזה בגד שבת כמו של משי לעשיר ומשי פשוט לעני ולפיכך הנהיגו הגדולים שלא לנהוג מנהג זה מפני שההפרש ניכר הרבה והוי כאבלות בשבת ולכן אני אומר דבזמנינו זה שע"פ פקודת המלכות כבר החלפנו תמונת הבגדים ושבת וחול תמונה אחת להן אלא שההפרש בין זול ליוקר וודאי נכון לקיים מנהג הקדמונים [כנלע"ד ודע דזה שנתבאר בסעיף ט' דבכל חדש אב לישתמט אינש וכו' מבואר בזהוהר יתרו דף ע"ח: דרק עד ט"ב לישתמיט ולא יותר ע"ש]:

(ב) מחשבת הרב

"שיעורי הרב על ענייני אבילות ותשעה באב" - חלק תשעה באב - עמודים ה-ו, כ-כא

התחלת בין המצרים

כתב השו"ע (סי' תקנ ס"ב) "צומות הללו חוץ מט' באב (דהיינו י"ז בתמוז, ג' בתשרי ו' בטבת) מותרים ברחיצה וטיכה ונעילת הסנדל ותשיש המטה, וא"צ להפסיק בהם מבעוד יום". ומשמע שתעניות אלו אינן מתחילות עד הבוקר. אולם מדברי הגמ' איכא סמוכין למימר שהשם "יום תענית" מתחיל מבערב אפי' אם איסורי התענית אינם נוהגים עד למחר. דהנה איתא בתענית (יב.) "ח"ר עד מתי אוכל ושותה (פי' מי שמתענה תענית יחיד) עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי, ר' אליעזר בר שמעון אומר עד קרות הגבר. אמר רבא לא שנו אלא שלא גמר סעודתו אבל גמר סעודתו אינו אוכל. איתיביה אביי גמר ועמד הרי זה אוכל, התם כשלא סילק. איכא דאמרי אמר רבא ל"ש אלא כשלא ישן אבל ישן אינו אוכל. איתיביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל, התם במתנמנם".

ולכאורה דברי הגמ' צ"ע, שהרי הרמב"ן העלה במלחמות לתענית (ג. כדפי הרי"ף) דליכא דין תוספת בתענית¹, וא"כ אמאי אסור לו לאדם לאכול לפני עלות השחר אם גמר סעודתו או ישן. ואפי' לדעת הסוברים שיש תוספת אף ליום התענית, מ"מ קשה, דמסתמא לא היתה דעתו לקבל התענית עד החילת היום, ומה בכך שגמר לאכול או שישן. אלא צ"כ רואים מזה² דלעולם יום התענית מתחיל תמיד מבערב, וכדאמרינן בכל התורה כולה שהיום הולך אחר הלילה, רק שיש היתר אכילה עד גמר סעודתו (ולפי האיכא דאמרי שינה נחשבת עפ"י דין כגמר סעודה).

ועוד ראיה לכך ממה שלפי רוב הראשונים (חרץ מבעל המאור) מתפלל אדם תפילת עננו אפי' בערבית. הרי מוכח שיום התענית מתחיל מבערב. וכן כתב הרמב"ן להדיא במלחמות שם "פשיטא דמתפלל [עננו אף בערבית] דיום שלם הוא"³, ועפ"י אפשר לבאר גם מאי דאיתא בגמ' שם שצריך לקבל התענית כשעת מנחה. דלכאורה צ"ע,

- 1 ודלא כשיטת הרי"ף (ג.) ובעל המאור וראב"ד שם.
- 2 כך כתב רבנו ב"שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל" (ח"א עמ' סד).
- 3 ואפי' לדעת הגאונים שהביא רש"י בשבת (כד. ר"ה ערבית) שאינו מתפלל עננו אלא כיום היינו רק מחשש דשמא ימצא שקרן בחטילתו אם יאכל אח"כ, אבל מעיקר הדין אף הם מודים שיכול לומר עננו אפי' בערב. ויש להוסיף עוד דאולי אף בעה"מ מודה שיום התענית מתחיל מבערב, ולא פליג על שאר הראשונים לענין תפילת עננו בערבית אלא מפני שהוא סובר שחפילת עננו תלויה במהוגי התענית ולא בחלות שם יום תענית.

דאם אין התענית מתחילה עד הבוקר, למה לא יוכל לקבל את התענית עד אותה שעה. אלא מחזורתא דצ"ל דלעולם יום התענית מתחיל מבערב, ומש"ה צריך לקבלה בשעת מנחה כרי שתהא הקבלה לפני התחלת יום התענית.⁴

ונראה דאע"פ שדינים אלו נשנו לגבי תענית יחיד, מ"מ איכא נפק"ם גם לגבי ד' הצומות לענין עשיית דברים של שמחה בכליל התענית. ולפי הסכמת הראשונים שיום התענית מתחיל מבערב מסתבר שאין לעשות חתונה כליל י"ז בתמוז, שהרי הזמן של "בין המצרים" מתחיל כבר מבערב.⁵ ועל דרך זה יש להבין גם מה שכתב התורת השלמים (יו"ד סי' קס"ה אות י') שאין לאכול בשר ויין בלילי ד' הצומות, והואיל וכל ד' הצומות נתקנו בעיקר בתורת אכילות על החורבן ממילא יש למנוע מדברים של שמחה אפי' בלילות שלפניהן.⁶

4 וכ"כ הרא"ש בפ"ק דתענית (סי' יב) "דהחם הוא מחוייב תענית יום שלם, הלכך צריך קבלה קודם שיתחיל התענית". אולם התוס' לע"ז (לד' ד"ה מתענין) הביאו בשם ר"ת שא"צ לקבל תענית מבעוד יום אלא למצות מן המוכרח. ומשמע דס"ל שאין קבלה תענית על יום תענית אלא על איסור התענית, ולפיכך מביא הקבלה אף בלילה.

5 ודלא כמו שכתב באגרות משה (או"ח ח"א סי' קצ"ח) שלעת הצורך יש להקל בזה ולסמוך על דעת בעה"מ שאין יום התענית מתחיל מבערב, ובפרט שדיני בין המצרים אינם אלא מנהג בצלמא. ועיין עוד ברמ"א (סי' תקנ"ט) שפסק דמותר לטרו חופה אפי' ביום התענית ולא רק מבערב, אבל הביאור הלכה (סי' תקנ"א סי"א מ"ה) הביא בשם האחרונים שיש להחמיר בזה ב"י בתמוז וכ"י בטבת.

6 כן הכיחא כפי נפש הרב (עמ' קצ"ו) בשם רבנו.

סימן י

תספורת וגילוח בין המצרים

כתב השר"ע (סי' תקנ"א סי"ב) "תספורת שבעה זה אחד ואשר ואחר כל שער שבר אסור". והוסיף הרמ"א (סי"ד) שנהניגן להחמיר בתספורת מ"י בתמוז ואילך. ונראה שמהנהג האכילות מ"י בתמוז הוא בכתיבת אכילות של י"ב חודש, וכשבעה שחל בו ט"ב [ולפי מנהג הרמ"א (סי"ג) מ"ח ועד התענית] היו אכילות כעין שלשים, ובט"ב עצמו נזהרים כל דיני שבעה.¹ ולפי נראה שמי שדרכו להתגלח ככל יום מותר להתגלח גם מ"י בתמוז עד ר"ח אב, דהואיל והאכילות כזמן ההוא שיהא לאכילות של י"ב חודש, וכ"כ חודש כבר נהגו העולם דעת הפוסקים הסובבים שאכל הרגיל להתגלח ככל יום מגיע לשיעור גערה (ואז מותר לו להתגלח) אפי' אם נמנע מלהתגלח רק זמן קצר, לכן ה"ה נמי י"ל לגבי האכילות מ"י בתמוז עד ר"ח אב. אולם מ"י ועד התענית שדינו כאכילות שלשים שאז אין גערה מועלת להזיז גילוח, כמבואר בשר"ע (יו"ד סי' שצ"ד סי"ד), ממילא מסתבר שיש לאסור להתגלח אפי' לאלו המתגלחים ככל יום.²

1 והר"ע שכ"כ שליט"א בספרו עקבי הצאן (סי' לו אות ו') הביא ראיה ליסור דבני משיח ה"טו (סי' תקנ"א סי"ג) שאסר גטילת צפרות מ"י עד התענית אבל לא קודם לכן, אפי' לפי מה שנהגו להחמיר או בתספורת. דלאורא טעמו משום דס"ל שמהנהג האכילות מ"י בתמוז הוא רק בכתיבת אכילות של י"ב חודש, וכבר הביא הגרעק"א בתירושו ליו"ד (סי' שצ"ד) בשם הלק"ט דמילת צפרות מותרת תוך י"ב חודש אפי' בלי גערה, וא"כ ה"ה נמי י"ל לגבי האכילות מ"י בתמוז. והוסיף עוד הרצ"ש שם שגם מה שייסר דבני גערה האכילות ושבעה שחל בו ט"ב כבר נמצא דברי האחרונים. דיעוין במחתי תשובה לא"י"ח (סי' תקנ"א סי' ג') שהביא בשם הפנים מאירות דאשה מותרת להסתפר מ"י עד התענית הואיל ויש מותרים אפי' באכילות לאחר שבעה עכ"ל (ומעין זה כתב הפמ"ג (סי' תקנ"א סי' יג), ודלא כהאג"מ (יו"ד סי' קל"ה) שהתיר רק קודם שבעה שחל בו ט"ב). ולאורא כוונתו וכשכ"כ שחל בו ט"ב נדר האכילות הוא כשלשים, וממילא אין לאסור בו אלא מה שאסור בשלשים.

ועוד העיר הר"מ ור"מ שליט"א שייסור דבני גערה בדברי המכ"ן כ"חיות האדם" (עמ' קצ) שח"ק, דאמאי כיבוס אסור כשבעה שחל בו ט"ב ואילו בשלשים מותר לכנס ולנהג (ודק אסור ללבוש בגדים מנהגים), עיי"ש מה שה"י. ומקשהו מוכח להדיא שהמכ"ן הבין דשבעה שחל בו ט"ב דינו כשלשים.

2 עיין במחתי תשובה (יו"ד סי' שצ"ד סי' ז') בשם הגב"י והחתי"ם.

3 אולם האג"מ (או"ח ח"ד סי' קכ) התיר לאנשים העובדים במסחר כל יום להתגלח לפני שבעה שחל בו ט"ב, והואיל ואין איסור תספורת באותו זמן אלא מנהג בצלמא ממילא יש להתיר במקום הפסד. ומשמע דס"ל דשלא במקום הפסד אסור להתגלח אפי' לפני שבעה שחל בו ט"ב.

בין המצרים – דיני שלש השבועות

ג) תשובות

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קסח

אם רשאי לעשות נישואין באור לי"ז בתמוז.
נשאלתי מידידי הגאון ר' מנחם פאלאק זצ"ל בשנת תש"י שחל שבעה עשר בתמוז ביום א' אם יש לעשות נישואין בליל מוצאי ש"ק אור לי"ז בתמוז. והשבתי שלצורך יש להתיר. דלכאורה תלוי זה במחלוקת הראשונים אם התענית מתחיל בלילה ואומרים עננו באור התענית דלבעל המאור תענית דף י"א שאין אומרים משום שהתענית מתחיל מבקר, גם דיני בין המצרים אין מתחילין אלא מהבקר.
ויש לע"ד ראייה גדולה לדבריו מריש פסחים דאמר ראב"י לדידי אשכחנא דקא פלגי רבנן בין יממא לליליא גבי תענית צבור, אלמא דהלילה לא נחשב מהתענית כלל דאם הוא מהתענית רק שאיסור האכילה מתחיל מהבקר לא הוי זה פלגותא בין יממא לליליא אלא דדיני היום הוא רק להתענות ביום ולא בלילה והיה זה כהרבה דינים בכל יו"ט שיש שאינם אלא ביום ומ"מ נחשב גם הלילה בשם היום וכן באיסור אכילה דהוא רק ביום לא היה זה נחשב פלגותא מהלילה ולכן משמע כבעה"מ שהלילה לא נחשב כלל מהתענית. אבל ודאי אין בידינו להכריע בין הראשונים בשביל קושיא, מכל מקום לענין זה שמדינא לא היה לן לאסור כלל אלא שהוא מנהג בעלמא משום אבלות דרבים ולא מסמנא מלתא אפשר גם הרי"ף ורש"י ורמב"ן הסוברים דהתענית מתחיל מבערב יודו שלענין זה הוא רק מהזמן שניכר שמתאבלין שהוא מהבקר שמתחילין להתענות. וגם לבד זה במנהג יש לילך אחר המיקל ולכן יש להתיר לצורך ובאופן זה שחל י"ז בתמוז ביום א' שהוא דבר שאינו מצוי לא שייך לחקור איך נהגו דבדבר שלא מצוי לא שייך מנהג ולכן יש להקל.
אבל בי"ז בתמוז שחל בש"ק ונדחה ליום א' פשוט לע"ד שיש לאסור משום דדיני בין המצרים חלו עוד בשבת דיש מהם שנוהגין גם בשבת. משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קנז

בדבר סיום למוד ספר מקרא אם נחשב סעודת מצוה ר"ח שבט תשט"ו. מע"כ ידידי הרה"ג הנכבד מוהר"ר משה יששכר גאלדבערג שליט"א.
בדבר אם יש להחשיב סעודת מצוה לפטור הבכורים מהתענית ערב פסח ולאכול בשר מ"ח אב עד התענית גם כשמסיימין בחבורה שלומדים מקרא בעיון והרב דורש לפנייהם מדרשות חז"ל על הפסוקים, שדעת כתר"ה שגם זה נחשב סעודת מצוה כסיום מסכת וכהא דחזינן שעושין סעודה לגמרה של תורה בקריאת התורה בשמחת תורה כדאיתא בטור וברמ"א /או"ח/ ס' תרס"ט והב"י הביא ממדרש שה"ש אסמכתא מקרא דויעש משתה דשלמה א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה, א"כ משמע דלאו דוקא תורה שבע"פ אלא אפילו תורה שבכתב. הנה אף שודאי אין זה ראייה ברורה דקה"ת שהוא קביעות לכל ישראל אפשר שאני.
אבל מ"מ נראה לע"ד שהדין אמת דאף למוד בעיון הספרים של תורה שבכתב נמי יש להחשיב הסיום סעודת מצוה דהא מצינו דלאו דוקא סיום מסכת ללמד אלא כל מצוה שנמשכה משך זמן נמי יש שמחה בסיומה כדאיתא ברשב"ם ב"ב דף קכ"א בטעם רבה ור' יוסף דיו"ט של חמשה עשר באב הוא משום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת. ואף שלא מצינו חיוב ומצוה לעשות סעודה בחמשה עשר באב ומסתבר דאף בזמנם שגמרו ממש המצוה נמי לא עשו סעודה רק יו"ט בעלמא שלא להתענות, הוא משום דלא היו אנשים מיוחדים שהם עשו כל המצוה אלא זה מעט וזה מעט עד שגמרו והוי הגמר לכלל ישראל בכולל ולא לכל אחד בפרט ולכן לא חייבו בסעודה אלא לעשות יו"ט בעלמא לכל ישראל.
אבל עכ"פ יש ללמד מזה שיש לעשות שמחה לגמר כל מצוה ולכן באנשים מיוחדים שעושין מצוה משך זמן יש להן לעשות סעודה לשמחתם כי שמחה אחרת כמו לעשות את היום ליו"ט לא שייך ביחידים אבל סעודה הא מצינו שעושין יחידים לגמר מצותם בסיום מסכת וכ"כ הוא לגמר מצוה אחרת מאחר שחזינן שיש לעשות שמחה בגמר כל מצוה. ועוד אפשר שאף שלא חייבו בסעודה בגמר מצות כריתת עצים מ"מ אם עשו סעודה היתה סעודת מצוה.
ועיין בהגר"א יו"ד סוף סי' רמ"ו ס"ק ע"ו שהוכיח מהרשב"ם לזה שבסיום מסכת צריך לשמוח ונקראת סעודת מצוה. ומפורש בנ"י ב"ב שם /קכ"א/ סתם בכל מצוה שכשהשלימה עושין שמחה ומשתה ויו"ט עיי"ש. וא"כ ודאי יש ללמד מזה שגם למוד מקרא בחבורה שנמשך איזה זמן שלא גרע מכל מצוה שיש לעשות שמחה ומשתה והיא נחשבת סעודת מצוה כשגומרין איזה ספר כשלמדו בעיון. אבל פשוט שהוא רק כשלמדו כפי פירוש אמת שהוא כאחד מפירושי רבותינו הראשונים ולא בפירושים מאנשים דעלמא שרובן בדואים ואינם אמת והרבה יש גם כעין מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. יידו, משה פיינשטיין.

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן פד:ד

בין המצרים – דיני שלש השבועות

ולגבי שאלת בני הישיבה אם ביום חום מותר לרחוץ אחר ר"ח אב עד עת"ב מאחר שמכונים להסיר הזיעה, ולא מחמת תענוג, באמת יש להקל.

שו"ת יביע אומר חלק א - אורח חיים סימן כו

בענין הנ"ל. ועתה נבאר דין סיום מסכתא שאינו בדרך לימודו, אלא ע"י שנזדרז לכון הסיום בע"פ, אם יכולים להקל לבכורות לאכול בסיום כזה. ומהות הסיום אם יכולים להקל אף במסכת משניות, ועוד פרטים. (א) גרסינן במ"ק (ט), אין מערבין שמחה בשמחה, מנלן, דכתיב ויעש שלמה את החג וכו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום, ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה, איבעי ליה למנטר עד החג, ומיעבד שבעה להכא ולהכא. (לחנוכת בהמ"ק והרגל). ודילמא מינטר לא נטרין, והיכא דאתרמי עבדינן. איבעי ליה לשוירי פורתא וכו'. ע"ש. ולכאורה היה מקום להוכיח מזה דאף היכא דאתרמי לסיים בע"פ דרך לימודו, יש לו להניח הסיום לאח"ז, וכדקאמר התם אבעי ליה לשוירי פורתא. וה"נ אבעי ליה לשוירי פורתא בכדי שלא יבטל תענית בכורות. אולם מבואר שם בתוס', וז"ל: אבעי ליה למינטר עד החג, כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך. עכ"ל. וא"כ דוקא לצורך גדול כזה הוה ס"ל דעדיף לשוירי פורתא ולמינטר, משא"כ הכא שאינו דוחה שום דבר זולת מנהגא בעלמא דתענית בכורות, ודאי דאי אתרמי לסיים דרך לימודו עבדינן. ויתר ע"כ כתב מהרש"א בח"א, דה"ט דקאמר אבע"ל למינטר, כדי שלא יצטרכו לדחות תענית דיוהכ"פ בשביל זה, וכמ"ש בגמ' שם שכל ישראל אכלו ושתו ביוהכ"פ לשמחת חינוך בהמ"ק, שחל בתוך ז' ימים הללו, משא"כ הכא דליכא אלא דחיית תענית בכורות דהוי מנהגא בעלמא. וכ"פ הרמ"א (ס' תקנא ס"י) להתיר לאכול בשר ולשתות יין, בסעודת סיום מסכתא בשבוע ט"ב. ע"ש. אלמא דלא דחינן הסיום משום זה, כיון שאינו אלא מנהג. וה"נ לנ"ד.

(ב) והנה הש"ך יו"ד (ס' רמו ס"ק כז) הביא דברי המהר"ם מינץ בתשו' (ס' קיט) שכ', שכשמגיעין לסוף המסכת ישייר מעט בסוף, עד שעת הכושר, יומא דראוי לתקן בו סעודה. ע"ש. ואין לדקדק מזה דה"נ יש לדחות הסיום עד שעת הכושר, ולא בע"פ, דיל"ל דהתם דטבא ליה עבדו ליה שיכול לדחותו אם ירצה, ואם ירצה לעשותו בזמנו רשאי, דחביבה מצוה בשעתה, וכמ"ש בפסחים (סח:), שהרי הקטר חלבים ואברים ופדרים כשרים כל הלילה, ואין ממתניים להם (בשבת) עד שתחשך. ע"ש. וה"נ אמרינן הכי, דמצות סיום מסכתא נמי הויא מצוה חשובה. וכמ"ש באור זרוע ח"ב (ס"ס שכ) ובהגהות אשרי (סוף סוכה), מהמדרש (ריש שה"ש רבה) ויעש משתה לכל עבדיו, א"ר יצחק מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה. וכן הוא באו"ח (ר"ס תרסט). וכן בתענית (לא) יום שפסקו מלכרות עצים למערכה, וקרו ליה יום תבר מגל. וע"ע בפ"י רשב"ם (ב"ב קכא:). ובשבת (ק"ח:). אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צו"מ דמשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן, וע' בראבי"ה מ"ק (ה' אבל, עמוד תקנד) שהתיר לאבל תוך יב"ח ללכת לסעודת מצוה, כגון שבוע הבן וסיום מסכתא. ע"ש. וע' בבב"י (ס' שצא) ובאחרונים. וע' באו"ח (ס' רמט ס"ב) שאף שאסור לקבוע סעודה ומשתה בע"ש, בסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן שרי. וכ' המשנ"ב בבאה"ל, דה"ה לסיום מסכתא. ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרין.

(ג) איברא דחזי הוית בתשובה מאהבה ח"ב (ס' רסא) שכ', דדוקא בברית מילה הקילו בתענית בכורות, אבל סיום מסכתא לא מהני. וכמ"ש הש"ך (ס' רמו) בשם הר"ם מינץ, שיכולים לשייר מעט עד שעת הכושר. וכן בצעירותו שאל להגאון הנוב"י והגר"מ פישלס ז"ל, והורו לאסור, והוכרז שכל העושה כן לסיים מסכתא בע"פ, בשביל הבכורות, אינו על פי הוראת חכמים. ע"כ. גם בתשובה מאהבה ח"ג (ס' שעו) כתב, שאם הגיע לסוף המסכת בערב פסח, והוא בכור, ראוי לשייר מעט עד לאחר הפסח, כמ"ש המהר"ם מינץ הנ"ל שיש לשייר מעט עד שעת הכושר, ויום תענית בכורות אינו שעת הכושר, כיון שמפורש הוא במס' סופרים, ולכן אסור לבכור לאכול בסעודת סיום מסכתא שלו, וא"צ לומר שאין להתיר לבכורים אחרים שיאכלו אצל המסיים. עכ"ל. (וכן הוא בקונט' אחרון שבסוף הנודע ביהודה תנינא דף ו' סע"ב). וע"ע בשו"ת מהרי"א (חאו"ח ס' נב). ע"ש. וכיו"ב ראיתי בס' קצות השלחן בבדה"ש (ס' מט אות ז) בדין סעודת סיום מסכתא בע"ש, שחולק על המשנ"ב הנ"ל, ע"פ דברי מהר"ם מינץ. ע"ש. ולפע"ד דברי הרמ"א גבי שבוע ט"ב שהתיר לאכול בשר ולשתות יין, הוה סייעתא להמשנ"ב. ואע"פ שאיסור קביעת סעודה בע"ש יש לו קצת שורש בש"ס (גטין לח: ע"ש), מ"מ אין לחלק בינו ובין דין בשר ויין בשבוע ט"ב. (ואדרבה י"ל ג"כ דחמירא אבלות דבהמ"ק, וכדאשכחן בשע"ת (ס' תקנא ס"ק לג) בשם האור נעלם, שאין להתיר בשר ויין בסעודת מילה שלא בזמנה. והק' עליו ממ"ש המג"א (ס' רמט) גבי סעודה בע"ש, דשרי אפ"ל במילה שלא בזמנה. ע"ש. וצ"ל לד' האור נעלם דאבילות דבהמ"ק חמירא טפי מסעודה בע"ש, ואפשר ג"כ במאכלי חלב. וי"ל). עכ"פ לנ"ד באמת שנהגו להקל בסעודת סיום מסכתא, ויש להם על מה שיסמוכו. ודלא כמ"ש בתשובה מאהבה. וכמ"ש המשנ"ב (ס"ק י), והערוך השלחן, ובס' בן איש חי (פ' צו אות כה). והגאון בעל שואל ומשיב בספר יוסף דעת יו"ד (ס' שצט דף ע"ו ע"ב) כ', שגם הוא שהיה בכור היה מסיים מסכתא בע"פ כדי לאכול, מפני שהתענית קשה מאד, ובפרט בערב יו"ט, ומה גם שעצם התענית הוא רק מנהג בעלמא, ולכן מכיון שנהגו להקל ע"י סיום הנח להם לישראל. ע"ש. ובשו"ת בית ישראל (ס' כו) כתב שהרב הקדוש מהר"ר יהושע רוקח, האדמו"ר מבלז, היה נוהג לסיים מסכתא בע"פ לפטור את הבכורים מלהתענות, אף שהוא לא היה בכור, וה"ט מפני שבוה"ז

ירדה חולשה לעולם וע"י התענית אינם יכולים לקיים הסדר כראוי. ושכן עשו כמה גאונים וצדיקים ע"ש. וכ"כ בס' כרם שלמה שנתפשט המנהג להקל. וכן דעת הרבה אחרונים שיובאו להלן בס"ד. וע' שו"ת התעוררות/התעוררות/תשובה (סי' קד).

(ד) וגדולה מזו ראיתי בשו"ת ערוגת הבושם (סי' קלט) שכ', שאע"פ שכ' המג"א (סי' תע) שבמדינתו נהגו להחמיר בסעודת ברית מילה, במדינות אלו מקילים טפי ואוכלים בסעודת סיום מסכתא, ואפשר דסיום עדיף ממילה, משום שעיקר התענית הוא זכר לנס שניצולו הבכורות, וא"כ י"ל בסעודת מילה דקביע ליה זימנא אין כאן זכר לנס, משא"כ בסיום מסכתא, למה שנתפשט המנהג שעושים הסיום בשביל הפקעת התענית, א"כ בזה גופא איכא זכר לנס, וי"ל דלכ"ע שרי. עכ"ל. אלמא דאף למי שמחמיר בסעודת מילה מודה להקל בסעודת סיום מסכתא. אלא שמה שנראה מדברי הרב ערוגת הבושם שמוותר ללמוד המסכת במיוחד לשם כך, ולא דוקא שנזדמן לו כן בעת לימודו, יש להעיר ע"ז מדברי הא"ר (סי' תקנא ס"ק כו) שכ', שאם לא נזדמן הסיום בדרך לימודו, לא ימהר ולא יאחר בכדי לאכול בשר ולשתות יין בשבוע ט"ב. ע"ש. וכן פסק המשנ"ב שם (ס"ק עג). והרי אף שם אין איסור בשר ויין אלא ממנהגא, דמדינא אינו אסור אלא בסעודה המפסקת (ע' תענית כו:). וה"נ הכא אע"ג דהוי ממנהגא, לכאורה אין להתיר אלא בהזדמן, ולא לכוין לשם כך.

(ה) ותבט עיני בשו"ת מקור חיים (סי' לו) שכ', שמוותר לאחר הסיום כדי לפטור הבכורות מתענית בע"פ. וכמ"ש הש"ך (סי' רמו) בשם מהר"ם מינץ לשייר מעט בסוף, עד שעת הכושר. וראה לדבריו, ממ"ש במ"ק (ט) אבעי ליה לשירי פורתא. ע"ש. וכ"כ בס' פתחי עולם (סי' תקנא ס"ק מה), והובא בכה"ח (שם ס"ק קסא). וכן הביא ראה זו הגאון בעל שואל ומשיב בס' יוסף דעת (סי' שצט דע"ו ע"ב). ודחה דברי האליה רבה הנ"ל שנראה כחולק ע"ז. ע"ש. ולפע"ד אין זו ראייה כלל, דשאני התם דאיכא בטול מלאכה לעם ז' ימים. וכמ"ש התוס'. וה"נ אמרינן בר"ה (כג) משום בטול מלאכה לעם ב' ימים. וע"ש בתוס'. ועוד משום תענית דיוהכ"פ דחמיר טובא. וכנ"ל. וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם תאומים ח"א (חאו"ח סי' נו). ובשו"ת דברי מלכאל ח"א (סי' ג). ע"ש. הלא"ה ודאי דשהוי מצוה לא משהינן (יבמות לט), אי לאו משום שיעשה הסיום ברוב שמחה ופאר, דהו"ל צורך הסיום גופיה. וכמ"ש כיו"ב בתרומת הדשן (סי' לה) בדין ברכת הלבנה וחילק בין כשדוחה לזמן מרובה לזמן מועט. ע"ש. וע' בס"ח (סי' תתעח), ובשו"ת עבודת הגרשוני (סי' לב), ובשו"ת ויען אברהם (סימן ו). ואכמ"ל. עכ"פ בודאי שאין ראייה למהר"ם מינץ מדברי הגמ' דמ"ק הנ"ל. וכ"ש שאין ראייה שיהא מותר להשאיר בסוף המסכת לסיים בע"פ, ולדחות תענית בכורות, דאימא הואיל ונדחה ידחה לאח"ז. וע' להגאון מהר"ש קלוגר בספר החיים (סי' תקפא) ובשו"ת שנות חיים (סי' נב), שהעלה שיכולים להשאיר הסיום לשעת הכושר. ע"ש. ואע"כ פסק בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שיז), דלא מהני להניחו לע"פ לדחות תענית בכורות. ורק סיום בזמנו מהני, אבל לא לעכבו מזמן אחר לע"פ, שבודאי אין ראוי לעכבו, ול"מ לדחות התענית ע"ז. ע"כ. ועמ"ש הגרש"ק בשו"ת שנות חיים (סי' רמה). ודו"ק.

(ו) וכן בקדש חזיתיה להגאון הרמ"ץ בתשו' (סי' מא), שחזיק דברי הא"ר, שלא למהר או לאחר בלימודו, כדי לסיים בשבוע ט"ב, לאכול בשר ולשתות יין בסיום. ואע"פ ששמע שרבים מקילים לעצמם בסיום מסכתא שלא כדרך לימודו, לאו שפיר עבדי. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם תאומים ח"א (חאו"ח סי' נו). אכן בשו"ת ערוגת הבושם (סי' קלט) הנ"ל, נראה שיש להתיר בזה. וכנ"ל. וכ"פ להקל בשו"ת מים חיים למהר"י משאש (סי' קעט). ע"ש. וכן נהגו בכמה מקומות להתחיל מסכת קטנה ימים אחדים לפני ע"פ, ומכוונים לסיימה בע"פ. וכ"כ הגאון מהר"ח פלאג'י בס' חיים לראש (די"ד רע"ב). וכן מצאתי כעת בשו"ת בית אב (חאו"ח סי' פב) שכ' להקל בזה, ושהנהגים כן יש להם ע"מ שישמוכו. וכ' שיש קצת ראייה לזה ממ"ק (ט) אבע"ל לשירי פורתא ומוכח שאם ישייר בכוונה, יש מצוה בגמרו. ע"ש. וע"ע בשו"ת פרחי כהונה (חאו"ח סי' יג). ע"ש. ולפ"ז נראה דס"ל ג"כ דמהני לשייר, וכמ"ש הרב מקור חיים הנ"ל. אבל לפע"ד אין לסמוך ע"ז להקל כל כך, כיון דאעיקרא יש מחמירים בסיום מסכתא, וכבר כתבנו לעיל שהראיה ממ"ק אינה ראייה כלל, ולכן די להקל כשממהר בלימודו או מאחר, אבל להשאיר לאחר זמן ולסיים בע"פ לא מהני.

(ז) ועינא דשפיר חזי להא"ר (בסי' תקנא ס"ק כו) שכ' עוד, שאם אין דרכו לעשות סעודה תמיד כשמסיים, אפשר שלא יעשה גם עתה. ע"ש. וכן פסק המשנ"ב שם. וכ"כ בשו"ת רמ"ץ (סי' מא). והנה מצינו כיו"ב במקומות רבים, וכגון טבילה בע"ש חזון, שכ' המג"א (סי' תקנא ס"ק מא), שאם לפעמים אינו הולך לטבילה מחמת אונס, אסור לילך בשבת זו. ע"ש. וכן במג"א (סי' תעז סק"ד), שמי שאינו נזהר בכוס בהמ"ז בכל השנה, ושכח לאכול אפיקומן, יאכלנו אפ"ל אחר כוס ג' ויברך בהמ"ז בלא כוס. שכיו"ב כ' הסמ"ק, דמי שאינו נזהר בסעודה ג' בכל שבת, לא יעשנה בע"פ שחל בשבת. ע"ש. וכ"כ המג"א (סי' רצט סק"ז), בהתחיל לאכול בשבת וסיים במוצ"ש, דקי"ל דמותר לברך בהמ"ז על הכוס וישתה, מ"מ אם אינו רגיל בזה אסור לשתות. ע"ש. וכל היד המרבה לבדוק תמצא כהנה וכהנה. מ"מ נלפע"ד שאם מסיים תמיד בלא סעודה מחמת עוני ודוחק, ועתה יש לו עזר לתמכו בשביל פיטור הבכורות, נראה שאפשר להקל בסיום זה, שהרי יש הרבה ת"ח שזוכים לסיים כמה מסכתות בזו אחר זו תלית, ואינם יכולים לעשות סעודה בכל פעם, משום דכליא קרנא, אטו יגרעו הללו מת"ח שסיים מסכת אחת בע"פ בלבד, או שמסיים ב' פעמים בשנה, א"ו דמיירי שאין דרכו לעשות סעודה אף כשמסיים לפרקים מתוך קמצנות וכיו"ב, הלא"ה שפיר דמי להקל בזה.

(ח) עוד זאת אדרוש למה שנהגו להקל שאף מי שאין לו שום הכרה עם המסיים, וגם אינו מן המחזיקים בידו, בא לשמוע הסיום להתפטר מתענית בכורות. והן אמת שהמהרש"ל בס' ים של שלמה (ספ"ז דב"ק) כ' שאף מי שלא סיים המסכת מצוה עליו להשתתף בסעודת הסיום. ע"ש. מ"מ לפטור עצמו מתענית בכורות לא שמענו להקל כ"כ בזה. והגאון יעב"ץ בסידורו כ', שאין להזמין לסעודה אחר ר"ח אב אלא את המחזיקים בידו הלומדים בממונם, וכן הגבאים המשגיחים עליהם, וכן משרתיהם, כל אלו מותרים אפילו הם רבים. אבל לזמן אחרים מלבד אלה מפני הכבוד והאהבה, או לאיזה תועלת שהיא, הוא איסור גמור. ע"כ. אולם הט"ז (ס' תקנא ס"ק יב) כ' בשם מהרי"ל, שכל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו מחמת קורבה או אהבה שרי. ע"ש. וע"ע במג"א וא"ר ומשנ"ב (שם). ועכ"פ אף אם נרצה להקל באנשים שאינם מכירים את המסיים, ונאמר שיש בזה כבוד התורה, כי ברוב עם הדרת מלך, ומשום שמחת המסיים שהשמחה ברוב אנשים. (וע' בס' בארות המים דק"ט ע"ד). ומתרבה בזה כבוד התורה, אשר בעוה"ר ירדה מטה מטה עשר מעלות אחרונות, ובה שדוחקים ונכנסים כדי לשמוע הסיום, מתוך שלא לשמה (להפטר מתענית), יבאו לשמה. וגם יש בזה משום קנאת סופרים תרבה חכמה. וז"ש עבידנא י"ט לכלהו רבנן. וע' מהרש"א בח"א (שבת קיח:). וים של שלמה (ס"פ החובל). ובשו"ת חות יאיר (ס' ע). ואכמ"ל. עכ"פ בודאי שאין נכון להזמין בוקי סריקי עמי הארץ, דלא גמרי ולא סברי, ואינם מבינים שום דבר מן הסיום, וגם אינם מחזיקים ת"ח בממונם (וע' כתובות קיא:), שזהו כמצוה הבאה בעבירה, כיון שאין לו שום שייכות בסיום. (וכמ"ש מהרי"ל הובא בט"ז הנ"ל, שההולכים שם רק לשתות יין הו"ל מצוה הבאה בעבירה). וע"ע בס' בית לחם יהודה יו"ד (ס' שצא). ע"ש. וכ"כ הרה"ג מהר"ח פלאג'י בחיים לראש (די"ד ע"ב), שצריך שיהיה הבכור שאוכל בסיום מסכתא, גמיר וסביר שהגם שלא למד המס', הוא בר הכי להבין מה שלומדים כעת בסיום המס' כשבאים לומר ג"כ הקדוש. ע"כ. וכ"כ הגרי"ח בן אש חי (פ' צו אות כה). והרה"ג ר' אהרן בן שמעון בס' נהר מצרים (דל"א ע"ב). וכ"כ בס' בית הבחירה (דס"ב ע"א). ובשו"ת פרחי כהונה (חאו"ח ס' יג). ע"ש. וע"ע בשו"ת ערוגת הבושם (ס' קלט). ובשו"ת עולת שמואל (ס"ס נח). ובשו"ת מהר"ם בריסק (ס' קלג). וכן בשו"ת רשב"ן (ס' קסח). ע"ש. ודלא כמ"ש בשו"ת מים חיים (ס' קעט) להקל גם בזה. ע"ש. אבל אם השומעים עוזרים בסעודה או מחזיקים ת"ח בממונם שפיר דמי, דכתיב בצל החכמה בצל הכסף. וע' פסחים (נג:). וכ"כ בבאה"ל (ס' תקנא). אי לזאת כדאי שהת"ח יבחר מסכת שיש בסופה דברי אגדה, ולומר דברי התעוררות להמשיך לבות השומעים לאביהם שבשמים, ובכדי שיבינו אף ההמון הרחב, ובכל זאת אין להאריך הרבה מפני כבוד החג כי הלא ערב יו"ט הוא, ויאמר לקוצרים ה' עמכם. וה' יטהר לבנו לעבדו באמת. ונזכה לראות בהרמת קרן התורה. אמן.

(ט) והנה מהות הסיום נראה דלאו דוקא גמרא, אלא ה"ה מסכת משניות עם פירוש בהבנה, חשיב ג"כ סיום לפטור עצמו מתענית בכורות, אבל אם לומד משניות גירסא בעלמא, נראה ודאי דלא חשיב לימוד כדי לסיים עליו באכילה ושתיה, ולפטור עצמו מתענית, וכמ"ש המג"א (ס' נ) שאם אומר המשנה ואינו מבין אינו חשוב לימוד. ע"ש. וכ"כ בשו"ת עמק הלכה (ס"ס יח). ובשו"ת פני מבין (חאו"ח ס' רלב). ובשו"ת שמן ראש (חאו"ח ס' ה). ע"ש. איברא דבע"ז (יט) אמרי, ליגרס איניש אע"ג דלא ידע מאי קאמר, ולפ"ז צ"ל דהמג"א מיירי במי שיכול להבין. אבל באינו מבין חשיב לימוד, (וכה"ג בשבת (סג) שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבו, שנא' ודגלו עלי אהבה, והוא דידיע צורתא דשמעתתא, והוא דלית להו רבה במתא למיגמר מניה. ופ"ל התוס' ע"ז (כב:)) המדגילין זל"ז, דהיינו שמכחישין זל"ז ואינם עומדים על העיקר. ע"ש). ושו"ר למרן החיד"א במראית העין (ע"ז יט) שהביא בשם הרב בינת יששכר שהביא חולקים על המג"א מכח הגמ' דע"ז יט הנ"ל, ודחהו החיד"א, דהגמ' מיירי כשאין בידו להבין, והמג"א מיירי כשיש לו שכל להבין וקורא בבלי דעת. ע"ש. ומכאן תשובה לקצת מחכמי הדור, שיש להם סגולה לגמור כל הש"ס בתוך תקופה קצרה בלי הבנה כלל, והוא איבוד זמן, ואינו נחשב להם לימוד, ואין לך ביטול תורה גדול מזה. ומצאתי שכ"כ הגאון ר' גבריאל איספראנסה בליקוטים שבסו"ס עץ החיים (דקל"ט ע"ד). וטוב מעט בכוונה מהרבות בלי כוונה. ועל כל פנים לבטל ת"ח מלימודם בכדי שיגמרו הש"ס גירסא בלי הבנה. הוא איסור גמור לפע"ד. ושו"ר כיו"ב בס' פלא יועץ (מע' ידיעה), וז"ל: וכבר כתבו הפוסקים, שמי שיכול לפלפל בחכמה, ולקנות ידיעה חדשה, ומוציא הזמן בלימוד תהלים וזוהר, לגבי דידיה חשיב בטול תורה. ע"ש. וע"ע בפלא יועץ (ערך תהלים). ע"ש. ודוקא למי שאינו יכול להבין, ולא ידע צורתא דשמעתתא, שפיר דמי. ואמנם מרן החיד"א במורה באצבע (ס' ב אות מג) כ', שמספיק כשמבין פירוש התיבות אע"פ שאינו מבין הענין. וכ"כ במראית העין (ע"ז יט) הנ"ל. וע"ע בשו"ת בית ישראל (ס' קמ). מ"מ מי שיכול להבין ואינו עושה כן הרי הוא כמתרפה במלאכת שמים. ובשו"ת חיים שאל ח"א (ס' עה אות ב) כ' ג"כ שצריך להבין בש"ס היוצא מפיו פשט הדברים. ע"ש. + ושו"ר לרבינו בחיי תלמיד הרשב"א בס' כד הקמח (מע' תורה, דצ"ג ע"ג, בד"ה שר תורה) שכ', שכבר ידוע שקריאת התורה מצוה גדולה היא אע"פ שלא יבין מה שקורא, כי פעמים שיקרא אדם פרשה מן התורה ולא יתבונן בעצמו שקרא כלל מתוך שהוא מחשב בדברים אחרים, והוא שדרשו בפ"ק דע"ז (יט) לעולם ליגרס איניש אע"ג דלא ידע מאי קאמר, וקריאה זו קראוה חז"ל מצות קריאה ואע"פ שאינו מבין כל מה שהוא קורא וכו'. עכת"ד. והשל"ה בח"א (מס' שבועות דנ"ה סע"ב) הביא דברי ר' בחיי הנ"ל, וסיים, ומצאתי כתוב והפלא שאמר הכתוב והגית בו יומם ולילה יורה כי ההגיה והיא הקריאה לבד תבוא אל הסגולה הזאת, וגם

לנביאים וכתובים, (ובכלל זה ספר תהלים), תדבק סגולה זו, כשתהיה קריאתם בלשון הקדש. ע"ש. ולפ"ז יש לפרש מ"ש בברכות (ה) ואתנה לך את לוחות האבן אלו עשרת הדברות, והתורה זה מקרא, והמצוה זו משנה. ופירש רש"י, תורה זה מקרא, שמצוה לקרוא בתורה, מצוה זו משנה, שיתעסקו במשנה. ע"כ. והיינו שבתורה די בקריאה, אע"פ שאינו מבין, משא"כ משנה צריך להתעסק בה בהבנה ועומק העיון, וכמ"ש הט"ז א"ח (סי' מז סק"א) שעסק התורה היינו בעיון ופלפול על ידי עמל ויגיעה ומשא ומתן בהלכות התורה. ע"ש. וע"ע בתענית (י): הא למגרס הא לעיוני. ע"ש. וע' בעץ יוסף על העין יעקב (ע"ז יט), שכ', ליגרס אינש אע"ג דלא ידע מאי קאמר, פ"ל רש"י, שאין רבו יודע לפרש לו כלום, ור"ל שקשה לו ממקום אחר, אבל צריך לדעת הפשט הברור. כן פ"ל הגר"א. ע"כ ודו"ק. + ועכ"פ לענין סיום לפטור את עצמו מתענית, נראה דאף למי שאינו יכול להבין, אינו מועיל. וראיתי בשו"ת פרי השדה ח"ב (ס"ס צב) שנשאל בזה, וכ', דכיון שמה שאוכלים בסיום מסכתא הוא קולא גדולה, הבו דלא להוסיף עלה, ול' מסכת משמע עם גמרא. וע' בהקדמת תוי"ט. ובספר חסידים משמע, דלדידן שאין עמלים כ"כ בלימוד משניות גרידא, לא נקרא מסכת אלא עם גמרא. ע"ש. ובשו"ת פרי השדה ח"ג (סי' צא), העיר לו רב גאון א', דמ"מ אם לומדים עם פ"ל הר"ב ות"ט, שפיר נקרא מסכת, וכ' דבודאי יפה העיר בזה, אמנם זהו רק לת"ח ששגור בפיו קצת מן הגמ' וע"י הפירוש מבין היטב, משא"כ באינו יודע צורתא דשמעתא, אף שיש להם שכר לימוד ע"ז, אין שייך לעשות סעודת סיום מס' ע"ש. וכ"כ בשו"ת פני מבין (סי' קג), שאין נוהגים לעשות סיום במשניות, גם בלימוד בהבנה, אא"כ סיימו עכ"פ סדר אחד. ע"ש. וכ"כ הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר בתשובותיו (סוף חיו"ד, עמוד שע"ד), שלימוד משניות עם פ"ל הברטנורא אין בסיומו משום שמחת מצוה לענין לפטור הבכורים מתענית בע"פ. ע"ש. אולם בשו"ת בנין שלמה (חאו"ח סי' נט) כ', דאף סיום מס' משניות הוא סעודת מצוה, וע"ז אמרו בב"ב (קמה): כל ימי עני רעים זה בעל גמרא, וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה, כי בעל גמרא שוהה זמן רב עד שמיסים ועושה משתה, אבל לסיים משנה אפשר בכל יום ותמיד שמח במשתה, וע"ז אמרו וטוב לב משתה תמיד. ע"ש. ולכן נ"ל להקל אפ"ל במסכת אחת משניות, ובאינו יודע צורתא דשמעתא, ודי כשמבין בפ"ל הר"ב. ושור"ר שכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קנד אות ג). ע"ש. וכ' שם, דאף לרבא דמהפך כל ימי עני רעים זה בעל משנה, וטוב לב משתה תמיד זה בעל גמרא, לא שייך זה בזה ע"ז, שיש לנו פ"ל הרמב"ם והר"ב דפסקי הלכתא, והביא שכן ציוה הרה"ק ר"י מרוזין לסיים מס' משניות ולסעוד בשבוע ט"ב. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בית ישראל (סי' מז). ע"ש.

(ז) ומ"מ נראה שאין להקל בסיום מס' משניות אלא לעצמו, אבל לאחרים לפטור מתענית, אין זה כדאי, מכיון שבלא"ה יש מחלוקת בסיום מסכתא, ונלוה לזה מחלוקת האחרונים ז"ל בברית מילה אם מהני גם לאחרים או רק לבעלי ברית, וכאן נוסף ע"ז שאינו אלא משניות, שכל אחד יכול לפטור עצמו בזה, הנה כי כן אינו ראוי לפטור אחרים, בקול רנה ותודה המון חוגג. ואין לחלק בזה בין מסכת משניות קטנה או גדולה, כשם שאין חילוק בסיום גמרא בין מסכת קטנה לגדולה, וכל שיעורי חכמים כן הוא. ולכן אין להקל בסיום פירקא אף אם היה פרק גדול, שכל שלא השלים המסכת לא חשיב סיום. ולאפוקי ממ"ש להקל בזה בס' מים חיים (סי' קעט). כל קבל דנא יש להקל אף בסיים מסכת קטנה, וכ"כ בשו"ת פני מבין (סי' קג), דאף אם סיים מס' סופרים או כלה עם הפ"ל יכול לעשות סיום. וכן משמע ממ"ש הפמ"ג א"ח (סי' קב מש"ז סק"ד) הלכות דרך ארץ לא מקרי תורה. ולמד מזה המהרש"ם בארחות חיים (סי' תקנד ס"ק לה) שאין לאכול בשר בשבוע ט"ב בסיום של מס' דרך ארץ. ע"ש. אלמא דמס' סופרים וכיו"ב חשיב שפיר סיום. וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' קנד). (וידוע מ"ש החו"י (סי' ע) שכל המסיים ספר בחבורה ג"כ הוא כסיום מסכתא). וע' להגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שפן) שכ', על סיום איזה נביא, אם למד לפי תומו וסיים ביום ע"פ, מהני, אפ"ל בסיום נביא אחד, ואפ"ל הוא קטן בפרקיו. אבל הלומד כדי לסיים, דוקא מסכת גדולה מהני, אבל הלומד נביא לעשות סיום אין זה סעודת מצוה. עכ"ל בקיצור. ונראה לדבריו דה"ה בסיום מס' משניות יש לחלק כן. ומי כהחכם יודע פשר דבר. וע"ע בפני יהושע (ברכות יז) שהיו נוהגים לעשות סעודת סיום כשסיימו ספר איוב. ע"ש. וע"ע בס' לבושי מכלול בסוף הספר (בקו"א דף ו ע"ג). וע' בשו"ת אגרות משה (חאו"ח סי' קנז) שלימוד במקרא בעיון הוא סעודת מצוה בסיומו. ע"ש. והנה ראיתי נוהגים להקל בסיום זהו"ק אפ"ל בלי פירוש, ויש להם ע"מ שישמוכו. כי נודע מ"ש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' עה אות ב), שלימוד הזוה"ק מסוגל להאיר הנפש, ושכן אמר האר"י ז"ל לבעל תשובה אחד ללמוד בזוה"ק ה' דפים בכל יום בשגם לא יבין. וע"ש. וע"ע בספרו מורה באצבע (סי' ב אות מד) שכ', לימוד ס' הזוהר מרומם על כל לימוד, בשגם לא ידע מאי קאמר, ואפ"ל יטעה בקריאתו, והוא תיקון גדול לנשמה. לפי שאף שכל התורה שמותיו של הקב"ה מ"מ נתלבה בכמה סיפורים והקורא נותן דעתו על הפשט הפשוט, אבל ספר הזוהר הסודות עצמם בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה, אלא שאינו מבין מקוצר המשיג ועומק המושג. ע"כ. וכ"כ הגאון ר' חיים פלאגי בס' זכירה לחיים ח"ב (דף נג ע"ד) בשם המקובלים, שדוקא בלימוד משנה צריך שיבין פירוש התיבות, אבל בזוה"ק אע"פ שאינו מבין כלל יעלה לרצון לפני ה'. ע"ש. וכ"כ בס' יפה ללב ח"ה בהשמטות ליורה דעה (סי' רמו סק"א). ע"ש. וכ"כ בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חיו"ד סי' כח אות ו). ע"ש. ומעתה בודאי שהמסיים את הזוהר הקדוש שפיר דמי לעשות סעודת סיום אע"פ שלא הבין סודותיו, ופטר מתענית בכורות בע"פ. וכן העלה הרה"ג ר' מסעוד הכהן בשו"ת פרחי כהונה (חאו"ח סי' יג). ע"ש. וע"ע בשו"ת בית

ישראל (סי' קמ). ע"ש. וכל זה בלימוד הזוה"ק. אבל בלימוד גמרא או ששה סדרי משנה, אין להקל בלי פירוש והבנה, וכ"כ בס' אפרסקתא /אפרקסתא/ דעניא (סי' קנד). וע"ע בש"ע הגר"ז ה' ת"ת (ספ"ב). וע"ע בס' זכור לאברהם ח"א (מע' גירסא דף כה ע"ב). ומ"ש שם בשם הרה"ג ר' דוד מג'אר ז"ל שע"פ הסוד עיקר הלימוד הוא הגירסא, אף באין מבין, אין דבריו מחוורים, והעיקר כמש"כ לעיל מפי סופרים ומפי ספרים. והשי"ת יאיר עינינו בתוה"ק אמן. +/מילואים/ בענין לימוד זוהר בלא הבנה, וע' בס' זכרנו לחיים ח"ב (דקכ"ט ע"ב), בראובן שנתן מתנה לשמעון בתנאי שאחר מותו ילמד עשרה דפים מהזוהר בכל יום לעלוי נשמתו. ואחר זמן רב שקיים שמעון התנאי, ראה שא"א לו לסבול ללמוד בכל יום זוהר בלי הבנה ורוצה לשנות ללמוד שיעור הלכה בעיון, והיורשים טוענים דלאו כל כמיניה לשנות מהתנאי, וציידד שי"ל דזוה"ק עדיף שהוא מסוגל הרבה לנשמת הנפטר, ויש לו יותר נחת רוח בלימוד הזוהר, וסיים, ונ"ל שילמד זוהר שיעור שיוכל לסבול להגות בו, ואח"כ פיו יהגה חכמה בעיון בהלכה, ויקיים אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך. עכת"ד. וצ"ע. ושור"ר בשו"ת צל"ח (סי' לג), בשם ספר שערי חיים (דף קמ) שאלה כיו"ב, במי שהקדיש סכום לת"ח בתנאי שילמוד בכל יום י"ח פרקי משנה, והת"ח שהתחיל לקיים התנאי חזר בו בטענה שהוא /לומד/ לומר י"ח פרקים בלי הבנה, ונוח לו ללמוד שמנה פרקים עם פירוש הרע"ב והתוס' יו"ט, והמקדיש טוען שרצונו יותר שילמד י"ח פרקים, שיסיים המשניות בכל חדש. והשיב, שמכיון שלימוד משנה בלי הבנה לא נחשב לימוד, וכמ"ש המג"א, יותר טוב שיקרא ח' פרקים בהבנה ולא באמירה בעלמא. עש"ב. +